

TAĚÁNA MIKOVÁ

ALENA ZÁRYBNICKÁ

L 990
PAVEL KARAS

MICHAL ŽÁK

KDYŽ SE BLÝSKÁ NA ČASY

POČASÍ A KLIMA U NÁS I VE SVĚTĚ

© PRESS

Když se blýská na časy

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na

www.cpress.cz

www.albatrosmedia.cz

Tatána Míková, Alena Zárybnická, Pavel Karas, Michal Žák

Když se blýská na časy – e-kniha

Copyright © Albatros Media a. s., 2019

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA a.s.

ALENA ZÁRYBNICKÁ

MICHAL ŽÁK

PAVEL KARAS

TAŘANA MÍKOVÁ

KDYŽ SE BLÝSKÁ NA ČASY

POČASÍ A KLIMA U NÁS I VE SVĚTĚ

CPress
Brno
2018

Když se blýská na časy

Tatána Míková, Alena Zárybnická, Pavel Karas, Michal Žák

Obálka: Michael Hajdaj

Odpovědný redaktor: Roman Bureš

Technický redaktor: Jiří Matoušek

© ČTK (Kandelar Ladislav), 2018

Objednávky knih:

www.albatrosmedia.cz

eshop@albatrosmedia.cz

bezplatná linka 800 555 513

ISBN tištěné verze 978-80-264-2304-1

ISBN e-knihy 978-80-264-2389-8 (1. zveřejnění, 2019)

Cena uvedená výrobcem představuje nezávaznou doporučenou spotřebitelskou cenu.

Vydalo nakladatelství CPress v Brně roku 2018 ve společnosti Albatros Media a. s. se sídlem Na Pankráci 30, Praha 4.
Číslo publikace 34 783.

© Albatros Media a. s., 2018. Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem rozšiřování v jakékoli formě či jakýmkoli způsobem bez písemného souhlasu vydavatele.

1. vydání

ALBATROS MEDIA

OBSAH

JAK JE TEPLÝ VZDUCH 4

Teplota je jednou z nejdůležitějších veličin	6
Pocitová teplota versus teplota na teploměru	8
Teplný ostrov města a ostrovy chladu	10
Naměření nejnižší teploty v Česku	13

PROČ FOUKÁ VÍTR 16

Tlak vzduchu	18
Vítr	23
Nebeská galerie	32

KOLIK JE KDE DEŠŤOVÉ VODY 34

Nejhorší povodně česka	36
Koloběh vody v přírodě – rozdělení a měření srážek	38
Střih větru, srážkový stín, a kdy prší nejvíc a kde nejméně	43

PROMĚNY OBLOHY 46

Oblačnost	48
Meteorologické družice	52
Nebeská galerie	58

SLUNCE SVÍTÍ A HŘEJE 62

Slunce	64
Sluneční záření	66
Nebeská galerie	70

BOUŘKY A TORNÁDA 78

Konvektivní bouře	80
Nebeská galerie	92

POVODNĚ A SUCHA 94

Jak vznikají a jak se projevují sucha a povodně	97
Jak se předpovídají povodně?	101
Proč může 100letá voda přijít za rok znovu	102
Chytré systémy varují před povodněmi	103
Historické značky velkých povodní na Vltavě a Labi	104
Seznam nejvýznamnějších povodní v Česku	106
Nebeská galerie	108

TROPICKÉ CYKLÓNY 110

Kde se tropické cyklóny říká hurikán, tajfun a kde cyklón?	112
Kryštof Kolumbus a hurikán	113
Jak vypadají tropické cyklóny	114
Medicane aneb medikán	119
Filipíny – země, kam vyrazit za tajfunem	120
Nebeská galerie	122

VRSTVY ATMOSFÉRY 124

Vrstvy atmosféry a jejich rozdělení	126
Proč je ve vesmíru zima	130
Zkoumání země a její atmosféry z družic	131
Aerologický výstup	135

ATMOSFÉRIKÉ FRONTY 138

Jak vypadají fronty a jaké počasí přináší	140
Fronty na povětrnostních mapách	144
Za studenou frontou se může oteplít a za teplou ochladit	145
Přenosové pásy aneb jiný pohled na fronty	146
Návštěva Centrálního předpovědního pracoviště	147
Typické projevy počasí při přechodu front	148
Nebeská galerie	150

NUMERICKÉ MODELY A APLIKACE ČHMÚ 152

Jak pracují numerické modely pro předpověď počasí	154
Proč někdy předpověď počasí nevyjde	157
Televizní předpověď počasí	159
Minulost a budoucnost numerické předpovědi u nás	160
Obrazová galerie – co vše umí model spočítat	162

POČASÍ, OVZDUŠÍ A MY 164

Znečištění ovzduší	166
Biometeorologická předpověď	171
Nebeská galerie	176

KLIMA KOLEM NÁS 178

Klima v různých částech světa	180
Něžné jméno ničivého počasí	185
Dálkové vazby	187
Kontinentalita podnebí	188
Povětrnostní a klimatické podmínky	189
Není monzun jako monzun	189

PROMĚNY KLIMATU 192

Globální oteplování vs. změna klimatu	194
Co je to změna klimatu a jaké jsou její dopady	194
Jak se počítá budoucí klima?	198
Změna klimatu jako příležitost pro lidskou společnost	199
Na návštěvě v CzechGlobe	201
Co nás čeká (a nejspíš nemine?)	203
Nebeská galerie	204

POČASÍ VE STALETÍCH 206

Před tisíci let...	208
Aristotelovy objevy vládly od starého řecka do středověku	210
Které proroctví jsou moudré?	211
Objevy meteorologických přístrojů	212
Když se měření na světě propojila	214
Moderní meteorologie	216

POČASÍ NA VAŠÍ ZAHRADĚ I NA DRUHÉM KONCI SVĚTA 218

Celosvětový systém sledování atmosféry	220
Chcete mít doma vlastní meteorologickou stanici?	223
Kdy začali lidé měřit a srovnávat parametry počasí?	228

JAK JE TEPLÝ VZDUCH

TEPLOTA VZDUCHU
AIR TEMPERATURE

MINIMÁLNÍ TEPLOTA VZDUCHU
MINIMUM AIR TEMPERATURE

MAXIMÁLNÍ TEPLOTA VZDUCHU
MAXIMUM AIR TEMPERATURE

PRŮMĚRNÁ TEPLOTA VZDUCHU
AVERAGE AIR TEMPERATURE

TEPLOTNÍ INVERZE
TEMPERATURE INVERSION

TEPELNÝ OSTROV MĚSTA
URBAN HEAT ISLAND

POCITOVÁ TEPLOTA
WIND CHILL

NEJVYŠŠÍ TEPLOTA V ČESKU

Absolutně nejvyšší teplota v Česku byla zatím naměřena v roce 2012. Po sérii tropických dnů vyvrcholil příliv velmi teplého vzduchu 20. srpna. Na stanici v Dobřichovicích teplota odpoledne dosáhla 40,4 °C. Byl tak překonán dosavadní rekord 40,2 °C, který si od 27. července roku 1983 držela stanice v areálu Výzkumného ústavu živočišné výroby v Praze-Uhřetěvsi.

S probíhající změnou klimatu je velmi pravděpodobné, že nárůst teplot bude pomalu pokračovat. Horké epizody se tak stanou nedílnou součástí středoevropského léta. Jejich výskyt bude stále častější a jejich trvání delší. Šance, že se dočkáme v nadcházejících letech překonání celé řady teplotních rekordů, se tak zvyšuje a vyloučit nemůžeme ani překonání absolutně nejvyšší teploty z Dobřichovic.

TROPICKÝ DEN
TROPICAL DAY

TEPLOTA JE JEDNOU Z NEJDŮLEŽITĚJŠÍCH VELIČIN

Naše Země je obalena do vzduchové hmoty. Říká se jí atmosféra. Každodenní pozorování stavu atmosféry a určení jejího nejpravděpodobnějšího vývoje na několik hodin až dnů, to je velmi složitá práce pro tým meteorologů, kteří tvoří předpověď počasí.

Jednou z nejdůležitějších veličin, se kterou meteorologie pracuje, je teplota.

Ta zajímala už naše předky. Výrazy jako teplo, zima, chlad nebo horko se objevovaly často v celé řadě pořekadel nebo pranostik. Mezi nejznámější pranostiky, které se věnují teplotám, patří ta o ledových mužích. Pankrác, Servác a Bonifác slaví svůj svátek 12. až 14. května a každý zahrádkář ví, že sázet sazenice do půdy před tímto datem se nemusí vždy vyplatit. První zmínka o ledových mužích pochází už ze 17. století. V případě ledových mužů se jedná o takzvanou singularitu, tedy o výrazný výkyv v jinak plynulém chodu počasí, v tomto případě teploty. V květnu už často převládá teplé počasí, ale občas se stává, že do středu Evropy pronikne od severu studený vzduch. Ten se do Česka dostává mezi dvěma tlakovými útvary – tlakovou výší nad Skandinávií a tlakovou níží nad východní Evropou. Když při této

situaci navíc dojde v noci k vyjasnění, klesne ranní teplota i v polovině května pod nulu a mráz spálí sazenice i kvetoucí stromy. Dochází k tomu v průměru jednou za 2 až 4 roky.

Dalším příkladem může být oteplení během vánočních svátků. Pranostika „Na Adama a Evu, čekejte oblevu“ se naplňuje, dalo by se říci, s železnou pravidelností. Výrazné oteplení v druhé půlce prosince je citelné hlavně na horách. Moře je v zimě teplejší než pevnina. Oceánský vzduch proudící do středu Evropy od západu tak s sebou přináší kromě vlhkosti také oteplení. Jenom v zimě se tak může stát, že je za studenou frontou vzduch při zemi teplejší.

Naše meteorologická historie je úzce spojena s observatoří **v pražském Klementinu**, kde se sleduje počasí nepřetržitě už **od roku 1775**. Pražské Klementinum tak patří k místům s nej-

delší souvislou řadou pozorování minimálních a maximálních teplot v Evropě.

Základní jednotkou měření teploty v soustavě SI je jeden kelvin. Kromě Kelvinovy stupnice existují i jiné, které se liší výchozím bodem i dělením na jednotlivé stupně. Mezi nejznámější patří kromě stupnice Celsiovy stupnice Fahrenheitova, která se dodnes používá ve Spojených státech amerických. Za dolní základní teplotu Fahrenheitovy stupnice, označenou jako nula, byla stanovena rovnovážná teplota chladící směsi ledu, vody a chloridu amonného. Jako horní základní teplota byla stanovena teplota lidského těla – ta je označena číslem 96.

Pro převod teploty mezi Celsiovou a Fahrenheitovou stupnicí slouží jednoduché vzorce.

$$\text{Převod } ^\circ\text{F na } ^\circ\text{C} \\ ^\circ\text{C} = (^\circ\text{F} - 32) / 1,8$$

$$\text{Převod } ^\circ\text{C na } ^\circ\text{F} \\ ^\circ\text{F} = 1,8 \cdot ^\circ\text{C} + 32$$

Teplota se jako základní meteorologický prvek měří přesnými teploměry. Ty jsou dokonale chráněny před přímým slunečním zářením v meteorologické budce, a to ve výšce 2 metry nad zemí. V Česku se teplota měří ve stupních Celsia. Tato stupnice rozdělila interval mezi bodem mraznutí ($0\text{ }^\circ\text{C}$) a bodem varu ($100\text{ }^\circ\text{C}$) čisté vody při normálním tlaku vzduchu 1013 hPa na 100 dílků.

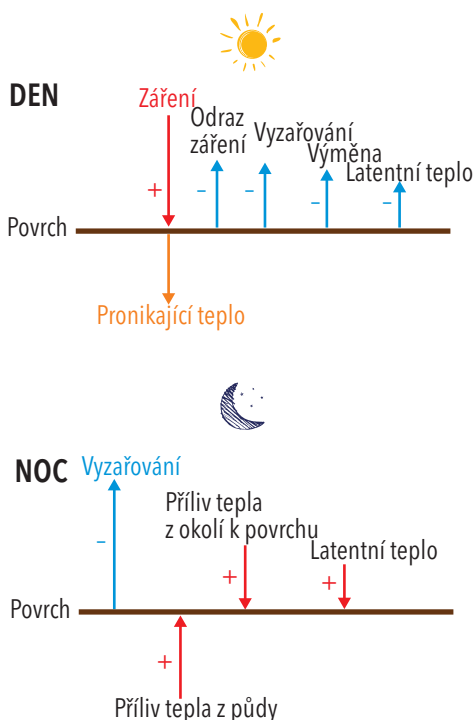
OHŘÍVÁNÍ A OCHLAZOVÁNÍ ZEMĚ

K tomu, aby se vzduch ohřál, potřebuje slunce. Sluneční paprsky ale neohřívají vzduch velmi málo. Dopadají na zemský povrch. Část z nich se odráží do atmosféry a část proniká do zemského povrchu, který se tak začne prohřívat. Od země se následně ohřívá také vzduch.

V noci se teplo ze zemského povrchu uvolní do atmosféry. Země se ochladí a od země se následně ochladí i vzduch. Když není na obloze žádná oblačnost, která by zadržela unikající teplo, bývají noci nejstudenější.

V létě, kdy je severní polokoule přikloněna ke Slunci a sluneční paprsky dopadají pod příznivým úhlem, je na prohřátí země a vzduchu dostatek času. Noc není tak dlouhá, aby se výrazně ochladilo.

Ve větších výškách nemá zemský povrch na teplotu vzduchu žádný vliv a často se stane, že se tam teplota během 24 hodin prakticky nezmění.

POCITOVÁ TEPLOTA VERSUS TEPLOTA NA TEPLoměRU

Teplota ovlivňuje náš život, ale ne vždy se můžeme na teplotu naměřenou na našem teploměru spolehnout. Ta totiž není jediným kritériem pro to, jak se budeme venku cítit. Při stejné teplotě se budeme jinak cítit v městské zástavbě, na horách nebo u moře. Existuje hned několik faktorů, které náš pocit tepla nebo chladu ovlivňují. Mezi nejdůležitější patří sluneční záření, vlhkost vzduchu a vítr.

Už v roce 1933 se francouzský fyziolog André Misenard snažil najít souvislosti mezi teplotou, vlhkostí a našim vnímáním. Přišel na to, že mrazivé teploty při nízkých vlhkostech vzduchu snášíme daleko lépe, než když je vlhkost vzduchu vysoká. Na začátku 20. století ale ještě nepočítal s vlivem větru. Až daleko později se přišlo na to, že při silném

větru se reálně naměřená teplota vzduchu od pocitové teploty liší i o víc než 10 stupňů.

Hlavně v zimních měsících je **pocit chladu** při silnějším větru výrazný. Naše tělo, které má stálou teplotu přibližně 37 stupňů, si ohříváním slabé okolní vrstvy vzduchu vytváří tepelnou izolaci před chladnějším vzduchem v okolí. Když ale fouká, vítr slabou izolační vrstvu teplejšího vzduchu odfoukne. Čím je vítr silnější, tím je pocit chladu větší.

Ve chvíli, kdy fouká jenom slabý vítr kolem 10 km/h a na teploměru je 10 stupňů C, pocitová teplota se sníží jenom o jeden stupeň. Pokud ale vítr zesílí a překročí rychlost 50 km/h, pocitová teplota se oproti reálně naměřené sníží o polovinu. Mráz pocitovou

Teplota (°C)

Vítr (km/h)	5	0	-5	-10	-15	-20	-25	-30	-35	-40	-45	-50
10	3	-3	-9	-15	-21	-27	-33	-39	-45	-51	-57	-63
20	1	-5	-12	-18	-24	-30	-37	-43	-49	-56	-62	-68
30	0	-6	-13	-20	-26	-33	-39	-46	-52	-59	-65	-72
40	-1	-7	-14	-21	-27	-34	-41	-48	-54	-61	-68	-74
50	-1	-8	-15	-22	-29	-35	-42	-49	-56	-63	-69	-76
60	-2	-9	-16	-23	-30	-36	-43	-50	-57	-64	-71	-78
70	-2	-9	-16	-23	-30	-37	-44	-51	-58	-65	-72	-80
80	-3	-10	-17	-24	-31	-38	-45	-52	-60	-67	-74	-81

Pocitová teplota - vítr

teplotu ovlivní ještě víc. Při -20 stupních je už při slabém větru pocit mrazu výraznější. Když navíc fouká silný vítr, vnímáme dvacetistupňový mráz jako mráz ještě o 15 stupňů silnější.

V létě nastává opačný problém. Lidský organismus se složitě vyrovnává s vysokými teplotami a hlavní roli v určení pocitové teploty hraje vlhkost vzduchu.

Když vlhkost vzduchu stoupne tak vysoko, že brání odpařování potu z povrchu těla, snižuje jeho ochlazování. Naše tělo vnímá nárůst tepla a hrozí přehřátí organismu, dehydratace a úpal.

Ve dnech, kdy teplota vzduchu nepřekročí tropických 30°C , je změna pocitové teploty při relativní vlhkosti vzduchu nižší než 40 % minimální. Jakmile ale začne vlhkost a teplota stoupat, stoupá i index horka a pocitová teplota roste. Při 35 stupních a 75 % vlhkosti

se zvýší o 20 stupňů a dostaví se nepříjemný **pocit dusna**.

Právě kombinace vysokých teplot a vysoké vzdušné vlhkosti vede ke zvyšování tohoto pocitu. Meteorologové považují za dusný den takový, kdy parciální tlak vodní páry přesáhne hodnotu 18,8 hPa. Taková situace nastala u nás na začátku prázdnin v roce 2012. Teploty se tehdy dostaly vysoko nad 30 stupňů a pocit dusna vnímala intenzivně velká část obyvatel Česka.

		Teplota (°C)															
Vlhkost (%)		27	28	29	30	31	32	33	34	35	37	38	39	40	41	42	43
40		27	27	28	29	31	33	34	36	38	41	43	46	48	51	54	58
50		27	28	29	31	33	35	37	39	42	45	48	51	54	58		
60		28	29	31	33	35	38	41	43	47	51	54	58				
70		28	30	32	35	38	41	44	48	52	57						
80		29	32	34	38	41	45	49	54								
90		30	33	37	41	45	50	55									
100		31	35	39	44	49	56										

Jak s vlhkem roste pocitová teplota

TEPELNÝ OSTROV MĚSTA A OSTROVY CHLADU

Ve městech ubývá zeleně, vegetace je nahrazována umělými povrchy, jako je asfalt a beton, a převaha městské zástavby se projevuje nárůstem teploty. Asfalt a beton vstřebávají teplo daleko víc, než přírodní povrchy. To se pak po západu slunce uvolňuje. Teplotní rozdíly pozorujeme více v noci než ve dne a častěji v zimě než v létě. Nejvýraznější jsou ve chvílích, kdy fouká jenom slabý vítr nebo je bezvětří.

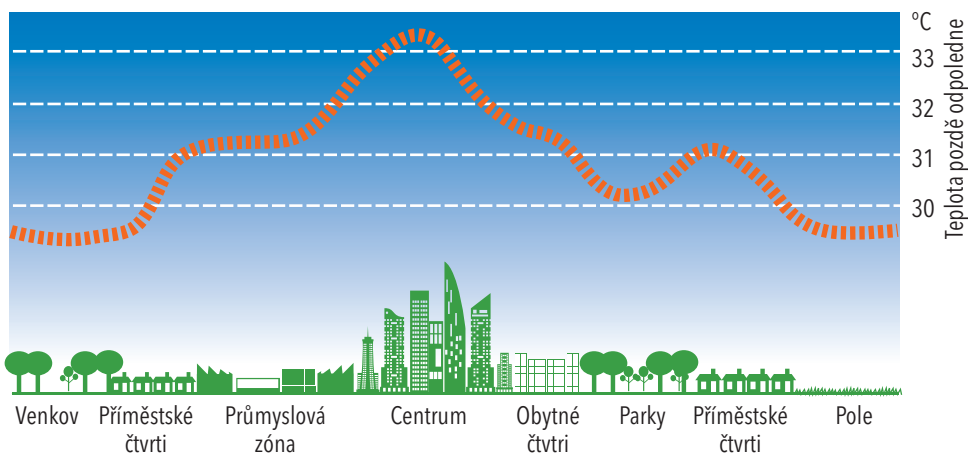
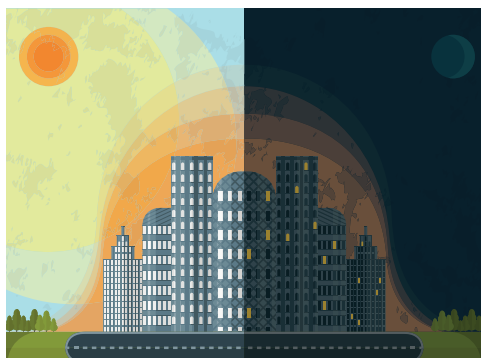
Důvodem rozdílu teploty v zimních měsících je i sněhová pokrývka, která má schopnost odrážet až 90 % dopadajícího slunečního záření.

Když ve městech napadne sníh, je zpravidla během několika hodin odklizen. Asfalt a beton se tak vlivem slunečního záření rychleji a více prohřívají. Ke vzniku tepelného ostrova města přispívá taky odpadní teplo, vznikající při vytápění objektů, provozu klimatizací a při dopravě.

Tepelné ostrovy mají na globální změnu klimatu minimální a navíc jen lokální vliv. Ve větší míře ale ovlivňují tepelné poměry a změny v nejnižších vrstvách atmosféry a následný nepoměr v množství spadlých srážek.

Tepelný ostrov byl ověřen u celé řady velkých měst v České republice. Největší rozdíly teplot byly pozorovány v Praze, ale také v Brně nebo Olomouci.

Analýzy městského klimatu potvrdily, že výrazný tepelný ostrov vzniká už u středně velkých měst. Velký vliv má proudění vzduchu v dané lokalitě. Rozhodující složkou je pak to,

Řez typickým tepelným ostrovem města

jestli se jedná o čistý vzduch z lesa, nebo o vzduch znečištěný prachem a kouřem.

Opakem tepelného ostrova je ostrov chladu, kterému se odborná literatura věnuje podstatně méně. Ostrov chladu se vyskytuje nejčastěji podél vodních toků nebo v terénních nerovnostech. Zde dochází k hromadění studeného vzduchu a k následnému výskytu nebezpečných atmosférických jevů, jako je ledovka nebo námraza. Teplota tady v zimních měsí-

cích klesá hluboko pod nulu a slabý mraz se na těchto místech může objevit i během léta.

Mezi nejznámější mrazové lokality Česka patří Jezerní a Rokytská slat na Šumavě, Rolava v Krušných horách nebo Jizerka v Jizerských horách. Právě v těchto oblastech dochází po přechodech studených front a po nasunutí masy studeného vzduchu k výraznému poklesu teplot. Když se uklidní vítr, stéká těžký studený vzduch do údolí. Leží-li na zemi navíc sníh, je efekt ochlazování

ještě silnější. Ve vzniklém jezeře ledového vzduchu klesá s výškou výrazně i teplota. Na dvou místech vzdálených od sebe několik desítek metrů a s několikametrovým výškovým rozdílem se pak můžete teplota lišit až o 10 stupňů.

Pro přehlednější statistiku dělíme dny v zimních měsících podle naměřených teplot na **mrazové**, **ledové** a **arktické**. O mrazovém dnu mluvíme ve chvíli, kdy teplota v noci klesne pod nulu a během dne vystoupí nad bod mrazu. Počet dnů s ranním minimem pod nulou kolísá v Česku mezi 60 a 230. Tento počet roste s nadmořskou výškou a velkou roli hraje i vliv terénu.

Nejméně mrazových dnů je v Praze, a to právě v důsledku tepelného ostrova města.

Ledové dny jsou dny s celodenním mrazem. Teplota v meteorologické budce ve výšce 2 metry nad zemí se vůbec nedostane nad nulu. Takových dnů bývá během zimy v nížinách v průměru 10 a na horách i víc než 100.

Při situacích, kdy do střední Evropy proudí velmi studený, původem arktický vzduch od severu až severovýchodu, zůstává nejvyšší denní teplota pod minus 10 stupni. V takovém případě už mluvíme o arktických dnech a průměrný počet těchto dnů se pohybuje kolem 5 za rok.

Šumavské planě a mrazová lokalita Kvilda-Perla

SUPERTROPICKÝ DEN A NÁRŮST PRŮMĚRNÝCH TEPLŮT

V letech 1961 až 2000 bylo v průměru v Česku zaznamenáno za celý rok kolem 10 a v nejteplejších oblastech jižní Moravy až 15 tropických dnů. Počet dnů s teplotou 30 °C a vyšší se v 21. století zvyšuje. Například v nadprůměrně teplém létě roku 2015 bylo tropických dnů už na konci července téměř dvakrát víc, než udává dlouhodobý průměr. Po roce 2010 se objevuje prozatím jenom pracovní název pro den, kdy teplota dosáhne nebo překročí hodnotu 35 °C. Název „supertropický den“ začíná pro lepší kategorizaci dnů s mimořádně vysokou teplotou vzduchu používat jak slovenský, tak i Český hydrometeorologický ústav.

Mírné zimy a častější výskyt dnů s letní, tropickou nebo supertropickou teplotou jsou hlavním důvodem nárůstu průměrných teplot. K výpočtu průměrné denní teploty potřebujeme údaje z měření v 7, 14 a 21 hodin. Při porovnání grafického záznamu z termografu bylo zjištěno, že následující vzorec v našich klimatických

podmínkách nejlépe odpovídá naměřeným hodnotám.

Průměrná denní teplota se počítá jako průměr teplot z termínů 7, 14 a dvakrát 21 hodin.

Součtem průměrných teplot a následným dělením příslušným počtem dnů získáme průměrnou měsíční nebo roční teplotu. Ve světě se častěji setkáváme s průměrnou teplotou, spočítanou z hodinových termínů měření.

Průměrná roční teplota v Česku se v letech 1961 až 2000 pohybovala mezi 5 a 9 stupni. Po roce 2010 se už ale dostává i poměrně vysoko nad 10 stupňů a roky 2015, 2016 a 2017 se staly vůbec nejteplejšími roky v historii pozorování. Zvyšující se teploty se samozřejmě netýkají jenom Česka, ale jsou problémem řady míst na naší planetě. Při zachování současného trendu zvyšování se teploty se některé oblasti zřejmě stanou neobyvatelné.

NAMĚŘENÍ NEJNIŽŠÍ TEPLŮTY V ČESKU

Únor je zimní měsíc. Jeho název, odvozený od „noření“, tedy lámaní ledu na řekách, považovali naši předci za předzvěst jara. Přesto však téměř v polovině případů bývá únor nejchladnějším měsícem a někdy je po právu označován jako vrchol zimy.

Dokládá to i dosud nepřekonaný teplotní rekord -42,2 °C, který byl naměřen 11. února roku 1929 v Litvínovicích u Českých Budějovic, kousek od Stecherova mlýna. Rekord naměřil amatérský meteorolog Jaroslav Maňák, který tehdy učil na českobudějovickém gymnáziu.

Legendární arktická zima 1928/29 je dodnes považována za zimu století. Po teplém prosinci přišly v lednu tuhé mrazy a celé Československo zasypala vysoká vrstva sněhu. Tato zima trvala až do března. Vrcholem zimy byl právě 11. únor, kdy teploty kolísaly mezi -27 a -42 °C. Ledových dnů, kdy se teplota ani přes den nedostala nad nulu, bylo v této zimě více než 60.

Také jiná místa Česka zaznamenávala rekordní mrazy. VTřeboni spadla v noci z 10. na 11. února teplota na $-41,5$ stupně. V Opavě byla na rovných 41 stupních pod nulou. Pan Antonín Voj-

vodík, který měří teploty na šumavských pláních od roku 1978, při jednom z rozhovorů řekl, že v únoru roku 1929, kdy byla nejnižší teplota v historii měření zaznamenána, musely být mrazy na šumavských pláních ještě silnější. Teplota tam zřejmě klesala minimálně k -50 stupňům. Bohužel ji tenkrát nikdo nezměřil.

V lednu roku 1987 klesla teplota na Jezerní slati na $-41,6$ °C. K vyrovnání rekordu z roku 1929 chybělo pouhých 6 desetin stupně. S probíhající změnou klimatu a oteplováním je šance, že bude tento rekord překonán, minimální.

SVĚTOVÉ TEPLOTNÍ EXTRÉMY

Mezi nejznámější nejchladnější trvale obydlená místa na zemi patří vesnice Oymyakon, která se nachází na Dálném východě v ruské republice Sacha. 26. ledna 1926 tam byla naměřena teplota $-71,2\text{ }^{\circ}\text{C}$. Největší mráz na naší planetě ale naměřili v Antarktidě na základně Vostok. V roce 1983 tam teplota klesla na $-89,2\text{ }^{\circ}\text{C}$.

Naopak nejvyšší teplota změřená na zemi je ze západního pobřeží Spojených států amerických. 10. července roku 1913 naměřili v Údolí smrti v Kalifornii teplotu $56,7\text{ }^{\circ}\text{C}$. Tomuto místu patří i nejvyšší průměrná měsíční teplota na zemi, která má hodnotu $48,9\text{ }^{\circ}\text{C}$.

V roce 1922 byla v Lybii naměřena teplota ještě vyšší. Teplotu $57,8\text{ }^{\circ}\text{C}$ ale Světová meteorologická organizace jako rekord neuznala. Důvodem byla celá řada nesrovnalostí. Při zkoumání bylo zjištěno, že teplota v okolí byla až o 7 stupňů nižší, přístroje zastaralé a práce pozorovatele na stanici nekvalitní.

Družice, které jsou schopny odečítat teplotu zemského povrchu, označily jako nejteplejší místo na Zemi poušť na východě Íránu, kde teplota podle odhadů dosahuje až k $70\text{ }^{\circ}\text{C}$. V této oblasti se ale nenachází žádná měřicí stanice, která by takto rekordně vysokou teplotu potvrdila.

PROČ FOUKÁ VÍTR

VÍTR
WIND

TLAK VZDUCHU
ATMOSPHERIC PRESSURE

TLAKOVÁ NÍŽE (CYKLONA)
LOW (CYCLONE)

TRYSKOVÉ PROUDĚNÍ
JET STREAM

BÓRA
BORA

TLAKOVÁ VÝŠE (ANTICYKLONA)
HIGH (ANTICYCLONE)

BEUFORTOVA STUPNICE
BEUAFORT WIND SCALE

Meteorologická stanice na vrcholu Milešovky zaznamenává počasí od roku 1904

Foto: Vojtěch Šebek

ANEMOMETR ANEMOMETER

FÉN
FOEHN

BRÍZA
BREEZE

KDE VÍTR LÁME REKORDY?

Údaje o extrémních rychlostech větru je nutné brát s jistou rezervou, zvláště dřív docházelo k poškození anemometru nebo přístroj neměřil přesně. **Nejsilnější náraz větru na Zemi** byl zaznamenán 10. dubna 1996 při přechodu cyklonu Olivia přes Barrow Island v Austrálii, a to **113,2 m/s**. **Mimo tropické cyklony** zůstává nejsilnějším nárazem hodnota **103,3 m/s** z 12. dubna 1934, naměřená ve výšce 1916 m n. m. na meteorologické stanici Mount Washington v USA. Ještě větší je rychlost větru **v tornádech**. Nedá se změřit přímo, je odhadována z údajů dopplerovských meteorologických radarů. V této kategorii je za rekordní považována hodnota **135 m/s**, zjištěná 3. května 1999 v Moore (Bridge Creek) v Oklahomě.

U nás patří k největrnějším místům královna Českého středohoří Milešovka. Její 837 m vysoký vrchol převyšuje okolní krajinu zcela výrazně, je šestou nejprominentnější horou v Česku. Meteorologickou stanici tady vybudovali už v roce 1904, protože potřebovali měření z vyšších vrstev atmosféry. **Průměrná roční rychlost větru** dosahuje **8,6 m/s**. Absolutně nejvyšší náraz registrovali 14. ledna 1967. Kolik přesně nemůžeme říct, rychlost přesáhla rozsah měření přístroje. S jistotou víme jen to, že to bylo **víc než 50 m/s**, tedy přes 180 km/h.

Odolnějšími přístroji můžeme zaznamenat v poslední době i vyšší rychlosti větru. **Na Sněžce** změřila polská meteorologická stanice, ležící sotva 20 m od státní hranice, při Kyrillovi náraz **60 m/s**. **Za oficiální český rekord je ale považována hodnota 57,8 m/s**, naměřená rovněž při Kyrillovi, tedy 19. ledna 2007 kolem 15. hodiny, na Labské boudě v Krkonoších. (podrobnosti o něm na straně 31).

TLAK VZDUCHU

O existenci tlaku vzduchu měl představu už Aristoteles. Působení tlaku vzduchu na uzavřený rtuťový sloupec prokázal ale až v 17. století **Evangelista Torricelli**. S přítelem Vivianim realizoval v roce 1643 pokus, který se dnes objevuje v každé učebnici fyziky. Dlouhou skleněnou trubici naplnil rtutí, otočil ji dnem vzhůru a zasunul do nádoby, ve které také byla rtuť. Jeho asistent pak každý den zapisoval, jak se mění hladina rtuti v trubici. Torricelli usoudil, že ke změnám hladiny dochází v závislosti na tom, jak se mění tlak vzduchu působící na hladinu rtuti v misce. Když je tlak vysoký (vzduch je těžký), rtuť v trubici vystoupí vysoko a naopak. Že vám to přijde banální? Budiž, ale až po tomto objevu mohlo objevování a pozorování atmosféry začít. **Tlak vzduchu je totiž hybnou silou mnoha procesů, které dohromady utváří počasí.**

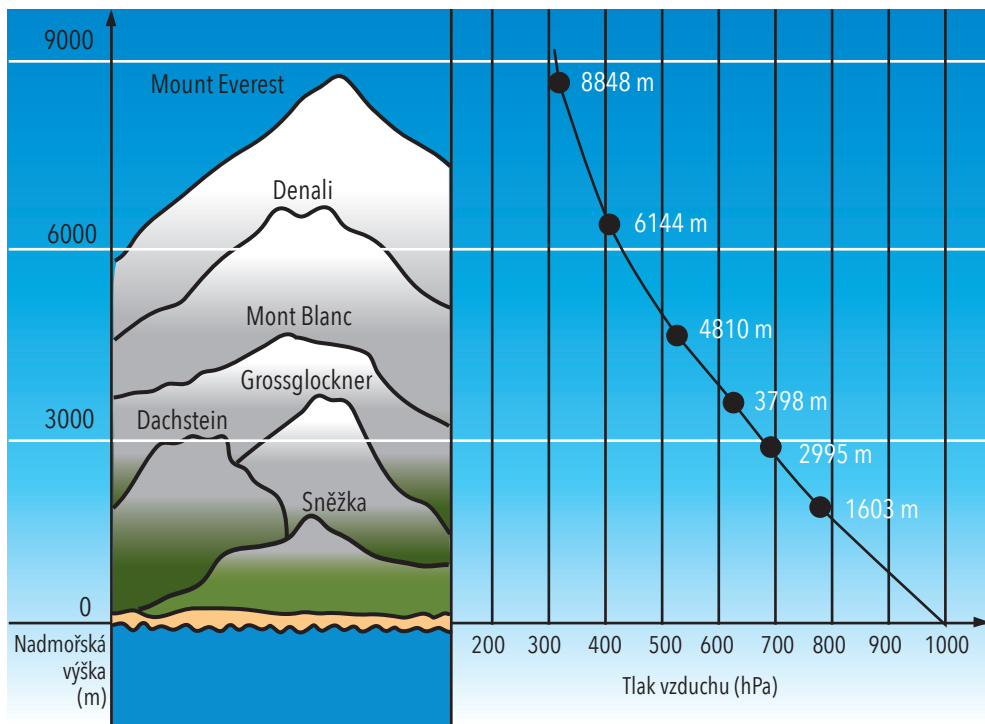

Italský fyzik a matematik Evangelista Torricelli se proslavil díky vynálezu barometru

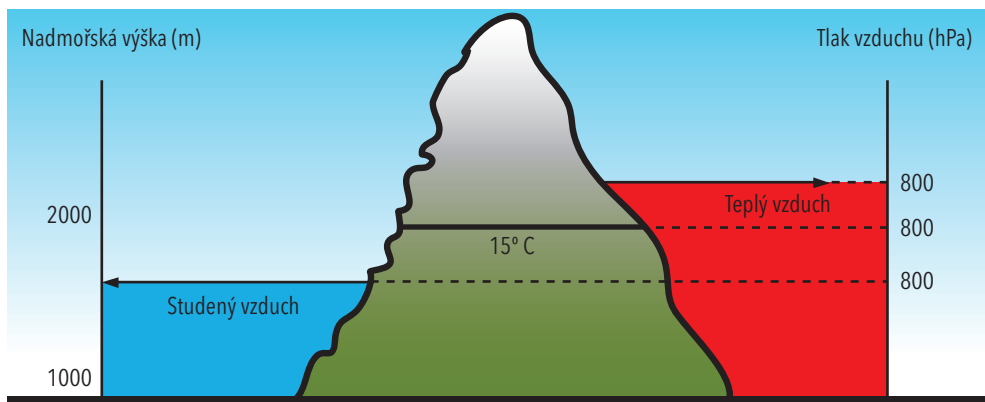
Tlak vzduchu je definován jako síla vyvolaná tíhou vzduchového sloupce, který sahá od výšky měření až k horní hranici atmosféry. Proto **tlak vzduchu s rostoucí nadmořskou výškou klesá**. Jeho změny s výškou popisuje složitá rovnice, **tzv. barometrická formule**. Zjednodušeně se ale dá říct, že na každých 5,5 km klesá tlak na polovinu své původní hodnoty. Pokles tedy není rovnoměrný. V přízemní vrstvě musíme vystoupit asi o 8 m, aby tlak vzduchu klesl o 1 hPa, ve výšce 3000 metrů už je pro stejnou změnu tlaku nutné vystoupit o 12 metrů, v 5000 metrech o 16 metrů a v 8000 metrech o celých 23 metrů.

Rychlost poklesu tlaku s výškou ovlivňuje i teplota: čím je vzduch chladnější, tím rychleji ubývá tlak s výškou (o 1 hPa na 7,41 m). Naopak v teplejším vzduchu je pokles tlaku s výškou pomalejší (o 1 hPa na 8,58 m). Studený vzduch je hustější, a tedy těžší, a proto stéká do údolí. A otevřeme-li si okno, táhne nám na nohy. Naopak teplejší vzduch je řidší, tedy lehčí, proto stoupá. Například spíme-li v místnosti, kde se topí, je vždycky větší teplo nahoře na palandě než dole na zemi. Aby byly naměřené hodnoty tlaku vzduchu srovnatelné, je třeba je přepočítat na jednotnou hladinu – na hladinu moře.

Fakt, že se **teplota varu vody mění podle tlaku vzduchu**, ověřil na vrcholu Mont Blancu Honorac-Bénédict de Saussure v roce 1787. Ve výšce 3000 metrů se voda vaří asi při 90 °C, v 5000 metrech při 82 °C a na vrcholu Everestu těsně nad 70 °C. Proto odpověď na otázku, zda si tam můžou, ovšemže čistě teoreticky, horolezci uvařit vajíčka natvrdo, zní ne. A stejného principu využil už v roce 1679 francouzský matematik a fyzik Denis Papin. Sestrojil tlakový

Tlak vzduchu s výškou neklesá lineárně. Pod vrcholem Mont Blancu leží necelá polovina hmoty vzduchu v atmosféře, pod vrcholem Mount Everestu je to něco přes dvě třetiny.

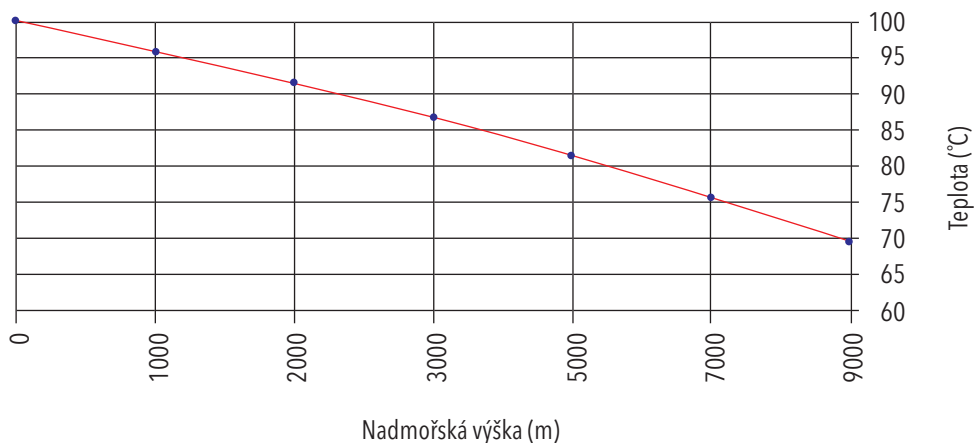
Při výstupu ve studeném vzduchu ukazuje výškoměr vyšší hodnoty než při výstupu v teplém vzduchu

hrnec, ve kterém je při tlaku asi 3000 hPa teplota vaření asi 130 °C.

Mimochodem, ani v dnešní době není jednoduché **na horách uvařit dobrou kávu** či

nechat vykynout těsto. Na nejvyš položeném místě v Rakousku, kam se dá vyjet lanovkou – na vrcholu Hinterer Brunnenkogel – stojí ve výšce 3440 m n. m. kavárna, kde si bedlivě hlídají počasí. Je-li tlak hodně nízký, ještě nižší,

Bod varu vody

Ve vyšší nadmořské výšce se voda vaří při nižší teplotě

než odpovídá nadmořské výšce, kyne jim těsto pomalu a přístroje na vaření kávy se musí podle tlaku „vyladit“.

Čáry, které spojují místa se stejným tlakem vzduchu přepočteným na hladinu moře, se nazývají **izobary**. Bez nich si nedokážeme představit základní synoptické mapy. Přehled o poloze hlavních tlakových útvarů je pro první orientaci v povětrnostní situaci zásadní. Právě izobary totiž vymezují **tlakové výše (anti-cyklóny)**, tedy oblasti, v jejichž středu je vyšší tlak než v okolí, a **tlakové níže (cyklóny)**, ve kterých je uvnitř tlak nejnižší a směrem od středu k okraji roste. Zatímco vlivem i nepatrných vzestupných pohybů uvnitř tlakových níží se v nich tvoří oblačnost a srážky a bývají s nimi spojeny frontální systémy, jsou tlakové výše obvykle oblastmi, kde se vlivem sestupných pohybů oblačnost rozpouští. Obvykle. Že to není vždycky tak? Podívejte se na stranu 22 (čidlo tlaku v hodinkách).

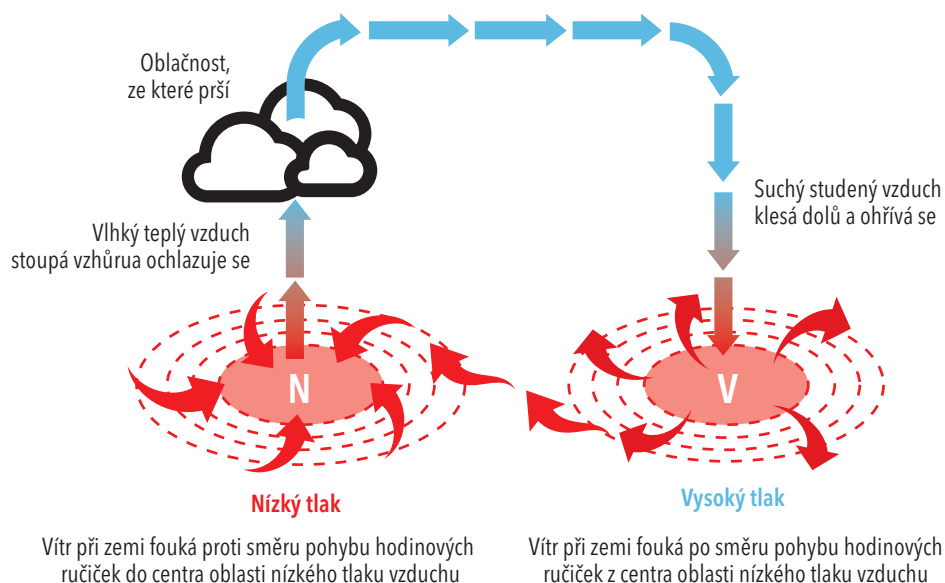
Základní jednotkou pro velikost tlaku vzduchu je 1 hPa. Platí následující převodní vztahy:

1 hPa = 1 mbar = 0,75 mmHg = 0,7 torrů
1 atm = 760 mmHg = 1013,25 hPa

Měření tlaku vzduchu **rtuťovým tlakoměrem** zůstává jedním ze základních principů, jak změřit hodnotu tohoto velmi důležitého meteorologického prvku. Kromě klasických barometrů, které vyhodnocují pohyb rtuťového sloupce, se používají i **aneroidy**, ve kterých je měření založeno na deformaci pružných stěn kovové krabičky. Dřív se tlak měřil i **hypsometry** zjišťujícími teplotu varu destilované vody,

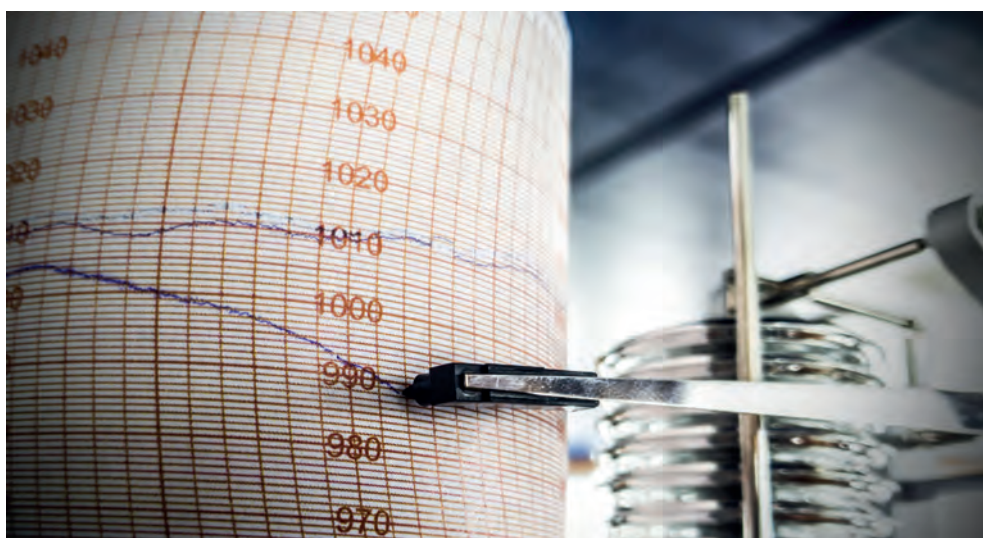
Staré aneroidy naznačovaly na základě tlaku vzduchu možný charakter počasí. Ale pozor, přímá rovnice mezi například vysokým tlakem vzduchu a pěkným počasím neplatí. Více na str. 28.

Na severní polokouli proudí vzduch ve směru hodinových ručiček z oblastí vysokého tlaku vzduchu od oblastí nízkého tlaku vzduchu, ve kterých se stáčí proti směru hodinových ručiček

kteřá se mění právě v závislosti na atmosférickém tlaku. Nové **digitální přístroje** měří zase pro změnu elektrické pole mezi stěnami

vzduchotěsné krabičky s vyčerpaným vzduchem a z toho pak hodnotu atmosférického tlaku počítají.

Barograf zaznamenává průběh tlaku vzduchu v čase

ČIDLO TLAKU V HODINKÁCH

Dřív nosívali horolezci kvůli počasí na výpravy do hor například Thommenův výškoměr, dnes můžou být **tlakoměrná čidla** zabudovaná přímo v outdoorových hodinkách. Mají-li hodinky v sobě zabudovanou taky GPSku, známe docela přesně svoji polohu i nadmořskou výšku, a navíc můžeme podle údajů barometrického čidla sledovat i kolísání tlaku a usuzovat na **možné změny počasí**. Pokles tlaku znamená blížící se tlakovou níž i přicházející frontu, a tedy zhoršení počasí. Naopak roste-li tlak, máme šanci, že se počasí bude zlepšovat – po přechodu fronty či v nasouvajícím se hřebeni vysokého tlaku vzduchu. Hlídat bychom si měli hlavně situace, kdy například během noci, kterou trávíme ve stejné nadmořské výšce někde na chatě, dojde k nárůstu výšky i o 100 m. Ve skutečnosti to znamená, že tlak výrazně poklesl, a to by mohlo být předzvěstí výrazného zhoršení počasí. Ale nezapomínejme, že **přímá rovnice mezi vysokým tlakem a pěkným počasím neplatí**. Například v zimě se při dlouhých nocích vyzářuje teplo od země do volné atmosféry a v údolích se může tvořit nízká oblačnost. A pozor také na situace, kdy se ve výšce nad přízemní tlakovou výší nasouvá tlaková níže (tzv. výšková tlaková níže). V takovém případě dochází k tvorbě oblačnosti a srážek. A co je pak platné, že nejen hodinky, ale třeba i domácí barometr ukazují shodně 1030 hPa a „pěkně“?

Hodinky s barometrickým čidlem umožňují sledovat tlakovou tendenci